

De impact van het S-Team

De maatschappelijke kosten en baten van het S-Team

In opdracht van Het Buro te Leeuwarden

30 november 2017

SOCIETY IMPACT

Femke Giesen

Joanne Zijlstra

www.societyimpact.nl

SAMENVATTING

Het Buro verkent de mogelijkheden van andere, meer structurele financieringsvormen voor haar werkzaamheden. Daarvoor is inzicht nodig in de maatschappelijke kosten en opbrengsten. In opdracht van Het Buro heeft Society Impact onderzoek gedaan naar de *verwachte* kosten en baten van het S(choolTalent)-Team. Het gaat om een inschatting van de kosten en baten. We doen aannames die later getoetst zullen moeten worden om uitspraken te kunnen doen over de daadwerkelijk *gerealiseerde* kosten en baten.

De beschikbare gegevens en documenten zijn geanalyseerd en in een werksessie zijn direct betrokken medewerkers geïnterviewd over de aanpak en de verwachte effecten. Daarnaast zijn voor een steekproef van 25 studenten de dossiers geanalyseerd. Op basis hiervan zijn de kosten en baten berekend. De uitkomsten zijn telkens geëxtrapoleerd naar de 332 studenten die in het jaar 2016 zijn begeleid en hebben betrekking op een periode van 1 jaar.

INTERVENTIE	S-Team
KOSTEN	€ 364.204
VERWACHTE FINANCIËLE OPBRENGSTEN	In totaal zijn de verwachte financiële opbrengsten € 2.213.769. Deze bestaan uit: • € 261.552 (12%) wegens voorkomen uitkeringen en re-integratiebegeleiding • € 125.000 (6%) wegens beloningen voor scholen voor behalen van de vsv-doelstelling • € 268.125 (12%) wegens voorkomen inzet van wijkteams • € 1.524.092 (69%) wegens voorkomen inzet van tweedelijns zorg • € 35.000 (2%) wegens voorkomen inzet van financiële hulpverlening 62% van de verwachte opbrengsten komt terecht bij gemeenten, 32% bij zorgverzekeraars en 6% bij de scholen.
VERWACHTE IMMATERIËLE OPBRENGSTEN	De immateriële opbrengsten zijn vooral een toegenomen zelfredzaamheid, een adequatere copingstijl, een positiever zelfbeeld en meer sociale vaardigheden bij de studenten die begeleid zijn door het S-Team. De school merkt als geheel een verbetering van de studentbegeleiding en minder uitval. Voor de stagiaires biedt het werken in het S-Team een heel waardevolle ervaring die hen beter voorbereidt op de beroepspraktijk.
VERWACHT RESULTAAT	De inschatting is dat de maatschappelijke opbrengsten van het S-Team ruimschoots de kosten overtreffen.

INHOUDSOPGAVE

SAMENVATTING.....	2
1. INLEIDING	4
1.1 LEESWIJZER.....	5
2. AANPAK VAN HET ONDERZOEK	6
3. DE VERANDERINGSTHEORIE VAN HET S-TEAM	10
3.1 HET MAATSCHAPPELIJK PROBLEEM.....	10
3.2 DE WERKWIJZE VAN HET S-TEAM	10
3.3 DE VERWACHTE EFFECTEN VAN HET S-TEAM	12
4. DE EFFECTEN VAN HET S-TEAM.....	14
4.1 VOORTIJDIG SCHOOLVERLATEN	14
4.2 PROBLEMATIEK	15
4.3 VOORKOMEN ZORG- EN HULPVERLENING	17
4.4 IMMATERIELE EFFECTEN	19
5. DE KOSTEN VAN HET S-TEAM	21
6. DE VERWACHTE BATEN VAN HET S-TEAM	22
6.1 BATEN VOORKOMEN VOORTIJDIG SCHOOLVERLATEN	22
6.2 BATEN VOORKOMEN INZET ZORG- EN HULPVERLENING	23
7. MAATSCHAPPELIJKE OPBRENGSTEN	26
7.1 VERHOUDING KOSTEN EN BATEN S-TEAM	26
7.2 SCENARIO'S.....	27
8. CONCLUSIE.....	29
BIJLAGE 1 – BRONNEN EN BEREKENINGEN	30
BIJLAGE 2 - OVERZICHT GERAADPLEEGDE LITERATUUR.....	32

1. INLEIDING

“In de Nederlandse samenleving voltrekt zich een veranderingsproces. Van een verzorgingsstaat waarin de overheid veel voorzieningen garandeerde, groeien we naar een maatschappij met meer eigen verantwoordelijkheid en zelfredzaamheid van de burger.”¹ In deze participatiesamenleving hebben burgers nog steeds recht op zorg en andere voorzieningen, maar ook de plicht tot actief burgerschap. De participatiesamenleving vraagt niet alleen een andere houding van burgers, maar behelst ook het vraagstuk wat de rol van de overheid en de markt hierin is. In dit veranderingsproces ontstaan nieuwe vormen van samenwerking tussen publieke en private organisaties die als doel hebben om (meer) publieke waarde te creëren tegen lagere kosten. Slimme ondernemers in het sociaal domein ontwikkelen impactvolle interventies voor kwetsbare doelgroepen in de samenleving en/of met een sterk preventieve werking. Innovatieve zorginterventies sluiten veelal ook aan bij de doelen van de Transitie Jeugdzorg en Passend Onderwijs. Zorg moet laagdrempeliger en dichterbij de burger georganiseerd worden, met als primaire doel uiteraard om zo snel mogelijk de juiste zorg te bieden, maar ook om onnodig zware en dure zorg te voorkomen.

Het Buro

Het Buro is een ondernemer die op het snijvlak van onderwijs en zorg werkt om jongeren zodanig te begeleiden dat zij zich op school én daarbuiten optimaal kunnen ontwikkelen en dat hun hulpvragen snel en laagdrempelig beantwoord worden. Het Buro zet hiertoe al geruime tijd en met succes ondersteuningsteams in, op twee mbo-scholen in Friesland. Met dit S(choolTalent)-Team richt Het Buro zich op mbo-studenten die dreigen uit te vallen. Het doel van de aanpak is uitval voorkomen. Enerzijds door begeleiding te bieden aan studenten die kampen met (meervoudige) problemen en een hulpvraag hebben. Anderzijds door latente problemen en hulpvragen in beeld te brengen. Door de brede ondersteuning die het S-Team biedt, wordt niet alleen schooluitval voorkomen, maar ook doen de studenten die begeleid worden door het S-Team veel minder een beroep op zorg.

Health Impact Bonds

Gelukkig ontstaan er naast innovatieve interventies ook innovatieve financieringsconstructies. De Social Impact Bond (SIB) en de Health Impact Bond (HIB) zijn daar voorbeelden van. “Bij een HIB financiert en bekostigt een private partij de interventie aan de voorkant. De ondernemer levert daarvoor een van tevoren afgesproken prestatie. Wanneer de interventie succesvol is, is er sprake van gezondheidswinst en kostenbesparingen. Uit de gerealiseerde (gedeelde) besparingen krijgt de investeerder rendement uitbetaald.”² Om te weten of een interventie geschikt is voor een SIB of HIB, is het nodig dat de kosten van de interventie worden afgezet tegen de maatschappelijke opbrengsten. Hiertoe kan een maatschappelijke kostenbatenanalyse worden uitgevoerd, waaruit duidelijk wordt bij wie de baten vallen en of er een maatschappelijke businesscase te maken valt rond de betreffende interventie.

¹ Uit: Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (2013, p.5): *Terugtrekken is vooruitzien. Maatschappelijke veerkracht in het publieke domein.*

² Uit: Society Impact (2016, p. 23): *Health Impact Bond. Innovatieve financiering voor innovatieve zorg.*

Maatschappelijke kostenbatenanalyse

De aanpak van Het Buro realiseert een grote maatschappelijke impact doordat zij een afname van de zorgbehoefte bevordert, en een toename van een succesvolle schoolloopbaan onder studenten die dreigen uit te vallen. Opbrengsten zijn onder andere gezondheidswinst, terugdringen van schooluitval, toename van zelfredzaamheid en afname van schuldenproblematiek.

De gerealiseerde impact door het S-Team kan vertaald worden naar zowel maatschappelijke als financiële opbrengsten, die in verschillende beleidsterreinen vallen, zoals sociale zaken, zorg en welzijn en justitie. Terwijl de investering vooral onder het beleidsterrein onderwijs valt.

Dat maakt het lastig om structurele en duurzame financiering te organiseren. Om dit te doorbreken kan een HIB of een SIB een oplossing bieden. Het Buro heeft Society Impact gevraagd om van de interventie van het S-Team, die mogelijk gefinancierd kan worden middels een SIB of HIB, de maatschappelijke kosten en opbrengsten in kaart te brengen.

In dit rapport brengen we de verwachte kosten en baten van de aanpak van het S-Team in kaart. We doen dit voor de 332 studenten van het Nordwin College en ROC Friese Poort die het S-Team in het jaar 2016 heeft begeleid. Het doel van deze analyse is om beter inzicht te krijgen in de meerwaarde van het S-Team. Daarmee kan Het Buro zijn mogelijkheden voor meer duurzame financiering verkennen.

1.1 LEESWIJZER

In hoofdstuk 2 beschrijven we de aanpak van en de uitgangspunten bij het onderzoek. Vervolgens zetten we in hoofdstuk 3 de veranderingstheorie uiteen. In hoofdstuk 4 beschrijven we de resultaten die het S-Team heeft bereikt. In hoofdstuk 5 komen de kosten van het S-Team aan bod. In hoofdstuk 6 berekenen we de verwachte maatschappelijke opbrengsten van het S-Team. In hoofdstuk 7 ten slotte zetten we de kosten en de verwachte opbrengsten tegen elkaar af.

2. AANPAK VAN HET ONDERZOEK

In dit hoofdstuk geven we een beschrijving van de opzet van dit onderzoek. Ook lichten we hier de keuzes en afwegingen die we hebben gemaakt toe.

1. ANALYSE VAN DOCUMENTEN EN GEGEVENS

Allereerst zijn de relevante documenten, zoals evaluatieverslagen, aanvragen en rapportages voor fondsen, registraties en eerder gedaan onderzoek opgevraagd en bestudeerd. Op basis van deze documentanalyse is een eerste beschrijving gemaakt van de aanpak en de verwachte effecten. De documentanalyse gaf ook inzicht in welke gegevens ontbraken en dus nog verzameld moesten worden.

2. WERKSESSIE

Als tweede stap is een werksessie gehouden met vier teamcaptains, de projectleider en de directeur van Het Buro. In deze sessie is de theorie van verandering opgesteld: het probleem (de aanleiding voor de aanpak), de aanpak van het probleem (de inzet van het S-Team), de doelgroep en de verwachte effecten van de aanpak. Op basis hiervan is een effectenkaart opgesteld (zie paragraaf 3.3).

3. GEGEVENSVERZAMELING EN DOSSIERSTUDIE

Voor een maatschappelijke kostenbatenanalyse (MKBA), al is deze indicatief of voorspellend, is enig inzicht in de eerder behaalde resultaten nodig. Over de 332 studenten die door het S-Team zijn begeleid gedurende het jaar 2016, zijn achtergrondgegevens voorhanden, maar nog geen gegevens over de resultaten die bij hen zijn bereikt. Deze zijn daarom verzameld voor een steekproef van 25 studenten. Om de steekproef zoveel mogelijk representatief te laten zijn voor de totale doelgroep van het S-Team, is ervoor gezorgd dat de verdeling over scholen, opleidingsniveaus en risicocategorieën (van groen/lichte problematiek tot rood/ernstige problematiek) gelijk is aan die van de totale groep van 332 studenten (zie tabel 1). Binnen deze kaders zijn de dossiers willekeurig getrokken. De gemiddelde leeftijd van de studenten in de steekproef is 21 jaar, de jongste is 18 de oudste 26 jaar. Het betreffen studenten die binnen het kalenderjaar 2016 zijn begeleid. Gekozen is om de steekproef over een kalenderjaar te nemen en niet over een schooljaar. Hoewel het werken met schooljaren binnen het onderwijs vanzelfsprekender is, is bewust gekozen voor kalenderjaar omdat de methodiek van het S-Team in 2015 verbeterd en bijgesteld is. Een steekproef over het schooljaar 2015-2016 zou daarom inhoudelijk geen goed beeld geven van de opbrengsten van de begeleiding.

Tabel 1 Steekproef, verdeling over scholen en niveaus en risicocategorie

School & niveau	Groen	Oranje	Rood	Totaal
ROC Friese Poort 1-4	1	3	3	7
Nordwin College 1-2	1	1	1	3
Nordwin College 3-4	3	6	6	15
Totaal	5	11	9	25

De gegevens zijn verzameld door de betrokken begeleiders (stagiaires en teamcaptains). Zij hebben voor elke student op systematische wijze gegevens geregistreerd in een excelformulier. Dit excelformulier is gebaseerd op het registratiesysteem van het S-Team met toevoegingen van de onderzoekers. In dit excelformulier zijn de volgende zaken opgenomen.

- De zelfredzaamheidsmatrix (ZRM): deze brengt in beeld in hoeverre de student zelfredzaam is op dertien leefgebieden, waaronder werk & opleiding, geestelijke gezondheid en huisvesting. Per leefgebied wordt een score toegekend van 1 (acute problematiek) tot 5 (volledig zelfredzaam). De zelfredzaamheid is voor twee momenten in het begeleidingstraject gemeten: de situatie bij start (0-meting) en de situatie bij afronding van de begeleiding of (indien de begeleiding nog loopt) op moment van invullen (1-meting).
- Het supplement 'onderwijs': het S-Team heeft aan de ZRM vier aspecten toegevoegd, te weten: 1) voortgang van de opleiding: zijn er achterstanden, risico op niet overgaan of niet slagen voor diploma?; 2) verzuim: de mate en de reden van afwezigheid; 3) studievaardigheden als plannen, werkzaamheden organiseren, communicatie met docenten en klasgenoten, op tijd komen en aan afspraken houden; 4) gedrag: mate waarin student afwijkend gedrag vertoont of gedrag dat storend is voor anderen.
- Doorverwijzingen naar zorg- en hulpverlening: eventuele doorverwijzingen naar eerste of tweedelijns zorg- en hulpverlening door het S-Team.
- Voorkomen van inzet van zorg- en hulpverlening: per student is de vraag gesteld of inzet van zorg- en hulpverlening is voorkomen dankzij de inzet van het S-Team. En zo ja, welk type zorg- en hulpverlening.
- Ontzorging van het thuisfront: per student is de vraag gesteld of ouder(s) of verzorger(s) zijn ontzorgd door inzet van het S-Team.
- Voorkomen van financiële hulpverlening: per student is de vraag gesteld of de inzet van financiële hulpverlening is voorkomen dankzij de inzet van het S-Team. En zo ja, welk type hulpverlening.
- De afsluiting: of de student een diploma heeft gehaald, is gestopt met school, en/of eventueel een andere passende opleiding is gestart.
- Overige effecten: tot slot is gevraagd om per student een beschrijving te geven van de andere (niet materiële) effecten.

De begeleiders hebben na het invullen van het excelformulier de wijze van scoren met elkaar besproken en waar verschil bleek in interpretatie zijn scores aangepast.

4. BEREKENINGEN KOSTEN EN OPBRENGSTEN

We zetten hieronder op een rij welke keuzes en afwegingen we hebben gemaakt bij de berekeningen van de kosten en de opbrengsten. Ook vermelden we hier de kanttekeningen die geplaatst kunnen worden bij dit onderzoek.

Nulscenario

Een maatschappelijke kosten baten analyse in de meest zuivere vorm zet de behaalde effecten en de daarmee gepaard gaande baten af tegen een nulscenario, benchmark of vergelijkingsgroep. Hiermee wordt gecorrigeerd voor de effecten die hoe dan ook waren opgetreden, eventueel als resultaat van de 'reguliere' zorg- of hulpverlening (de *deadweight*). Het nulscenario van het S-Team is de reguliere zorgstructuur van de scholen waar het S-Team actief is. Op het Nordwin College niveau 1-2 zijn een zorgfunctionaris, zorgcoördinator en een schoolmaatschappelijk werker actief. Op niveau 3-4 wordt de extra ondersteuning van studenten uitgevoerd door het Steunpunt Studentenzorg. Op ROC Friese Poort wordt Bureau TAB ingezet en wordt samengewerkt met de werkers van School als Vindplaats (Evaluatie S(choolTalent)-Team 2016).

In veel gevallen is geen benchmark of vergelijkingsgroep voorhanden. In die gevallen zullen aannames moeten worden gedaan voor wat het scenario was geweest als het S-Team niet was ingezet, het 'wat als scenario'. Betrokkenen, in dit geval de begeleiders zelf, maken een inschatting van het wat als

scenario. Bijvoorbeeld van de *voorkomen* inzet van zorg- en hulpverlening. Deze inschattingen worden ook wel *educated guesses* genoemd.

De kanttekening daarbij is dat dit een subjectieve beoordeling is die we niet hard kunnen maken en waarbij overschattingen van de effecten als gevolg van *wishful thinking* niet zijn uit te sluiten. Hiervoor en voor de attributie (zie volgende alinea) corrigeren we door bijvoorbeeld voor slechts de helft van de gevonden effecten de baten te berekenen.

Attributie

In de berekeningen van de baten nemen we alleen de resultaten mee die kunnen worden toegekend aan het S-Team (attributie). Het is echter soms lastig te bepalen in hoeverre een effect is veroorzaakt door het S-Team en in hoeverre externe factoren (zoals andere zorg- en hulpverlening en veranderingen in de thuissituatie) een rol spelen. Het S-Team is vaak de spin in het web: de teamcaptain werkt waar nodig samen met andere zorg- en hulpverleners zoals het wijkteam, JeugdGezondheidsZorg, GGZ en verslavingszorg. Enerzijds heeft de inzet van het S-Team als verwacht effect dat verergering van problemen wordt voorkomen en wordt daarmee inzet van intensieve (tweedelijns) zorg- en hulpverlening voorkomen. Anderzijds brengt de inzet van het S-Team soms problematiek aan het licht waarvoor juist inzet van specialistische zorg- en hulpverlening nodig is. Hiernaar wordt dan doorverwezen. De verwachting is hierbij wel dat deze vroegere inzet op langere termijn escalatie van problemen en daarmee inzet van intensievere zorg- en hulpverlening voorkomt.

We corrigeren, zoals gezegd in de vorige paragraaf, voor de attributie door steeds een deel van de gevonden effecten mee te nemen in de berekeningen van de baten.

Verder hebben we complexe causaliteiten waarvan we weten dat ze bestaan, maar die niet direct zijn terug te leiden naar inzet van het S-Team, niet meegenomen. Bijvoorbeeld: de verwachting is dat bij de leerkrachten de inzet van het S-Team tot gevolg heeft dat hun ervaren werkdruk afneemt. Het is aannemelijk dat hierdoor bij een enkeling een burn out wordt voorkomen. Echter, de voorkomen verzuimkosten voor de werkgever die gepaard gaan met de burn out, nemen we niet mee.

Effecten met incasseerbare waarde versus immateriële waarde

Onder baten verstaan we de waarden van de effecten die de belanghebbenden ondervinden. Dit zijn deels effecten met een incasseerbare waarde die in geld kunnen worden uitgedrukt. Deels zijn het effecten met een immateriële waarde die niet of moeilijk in financiële termen zijn uit te drukken. Bijvoorbeeld, dankzij de begeleiding van het S-Team en de daarmee gepaard gaande succeservaringen, neemt het zelfvertrouwen van de meeste studenten waarschijnlijk toe. Ook leidt de inzet van het S-Team naar verwachting dikwijls tot meer zelfredzaamheid en tot ontzorging van de ouder(s). We focussen in dit onderzoek op de eerste soort, de baten in financiële termen. Echter, dit betekent niet dat de effecten met immateriële waarde minder belangrijk zijn. Bovendien zullen op langere termijn deze niet-materiële opbrengsten naar verwachting weer andere baten opleveren.

Effecten op de lange termijn

Het hebben van een startkwalificatie heeft, zo blijkt uit onderzoek, een kleinere kans op criminaliteit en minder zorgconsumptie als gevolg. Ook op lange termijn zullen er naar verwachting maatschappelijke baten zijn van het S-Team. De maatschappelijke opbrengsten zullen daarom op termijn waarschijnlijk groter zijn dan hier gepresenteerd.

De bedragen

Per effect hebben we de bijbehorende prijs bepaald. We hebben hiervoor, waar mogelijk, gebruik gemaakt van eerder onderzoek. In bijlage 1 staan de prijzen die we hanteren, de aannames en de

bronnen. Meestal gaat het om kosten die worden voorkomen. Voor de berekening van de kosten van de inzet van het S-Team hebben we gebruikgemaakt van de begroting en urenramingen van Het Buro.

Extrapolatie naar totale groep en termijn van één jaar

Tot slot, de bevindingen bij de steekproef van 25 studenten extrapoleren we steeds naar de totale groep van 332 studenten. We doen daarbij de aanname dat de steekproef representatief is voor de hele doelgroep. Verder nemen we één jaar als termijn voor de berekeningen van de kosten en baten.

5. VERIFICATIE VAN DE BEVINDINGEN

De bevindingen uit het onderzoek en de opzet van de berekening van de kosten en baten zijn tussentijds ter verificatie voorgelegd aan de projectleider en directeur van Het Buro.

3. DE VERANDERINGSTHEORIE VAN HET S-TEAM

In dit hoofdstuk beschrijven we de veranderingstheorie van het S-Team. Deze is visueel weergegeven in figuur 1 in paragraaf 3.3.

3.1 HET MAATSCHAPPELIJK PROBLEEM

Het belangrijkste probleem dat het S-Team proberen te verhelpen dan wel voorkomen is schooluitval. Van schooluitval is bekend dat dit vaak gepaard gaat met allerlei maatschappelijke problemen:

- 1) Met name op het terrein van werk en inkomen. Jongeren die zonder startkwalificatie het onderwijs verlaten, hebben een kwetsbare arbeidsmarktpositie. Ze hebben minder vaak betaald werk en ook vaker flexibele en parttime banen (CBS 2017).
- 2) Er is ook een verband tussen schooluitval en (klein) crimineel handelen. Schoolverlaters zonder diploma of startkwalificatie worden veel vaker verdacht van een misdrijf dan jongeren die het onderwijs niet voortijdig verlaten. Van de 1,3 miljoen leerlingen tot 23 jaar in het schooljaar 2007-2008 werd vijf procent verdacht van een misdrijf. Binnen de groep voortijdig schoolverlaters lag dit percentage met bijna 22 procent ruim vier maal zo hoog (Traag et al 2010).
- 3) Zorg en welzijn. Over het algemeen hebben mensen met een lagere sociaal-economische positie een slechtere gezondheid en maken ze meer gebruik van zorg. Dit geldt vooral voor het gebruik van geestelijke gezondheidszorg (GGZ), maatschappelijk werk, wijkverpleging en gezinszorg (Kunst et al 2007).

Aan schooluitval liggen vaak meerdere oorzaken ten grondslag. Het kan gaan om persoonsgebonden factoren, zoals een gebrek aan motivatie, de school of opleiding niet leuk vinden, slechte schoolprestaties, impulsiviteit en gebrekkige sociale vaardigheden. Ook factoren in de omgeving van de jongere, zoals een lage sociaal-economische positie van de ouders, gebrek aan steun door de ouders bij het schoolwerk, omgaan met leeftijdgenoten die spijbelen en (bijna) fulltime werken. Verder zijn er factoren van de school, zoals een onveilig schoolklimaat en een slechte verzuimregistratie, die de kans op schooluitval vergroten (Wagemans et al 2015).

Leerlingen bij wie deze problemen spelen en bij wie uitval dreigt, kunnen veel tijd en aandacht vragen van docenten. Veelal beschikken docenten niet over voldoende vaardigheden om leerlingen met zulke problemen te begeleiden. Uit een recent onderzoek onder mbo docenten blijkt dat docenten doorgaans een hoge werkdruk ervaren en vinden dat ze onvoldoende tijd hebben om hun taken goed uit te voeren. Verder vindt 84 procent dat ze onvoldoende aandacht kunnen besteden aan hun leerlingen (Van Toly et al 2017). Om docenten te ondersteunen bij de begeleidingstaken, heeft elke school een zorgstructuur ingericht. Helaas is deze vaak niet afdoende om schooluitval te voorkomen en studenten te helpen bij hun problemen.

3.2 DE WERKWIJZE VAN HET S-TEAM

De doelgroep

De doelgroep van het S-Team wordt gevormd door studenten aan het mbo op alle vier de niveaus met (meervoudige) problemen. In een eerdere evaluatie (Evaluatie S(choolTalent)-Team 2016) is in kaart gebracht met welke problemen de doelgroep kampt. Enkele voorbeelden:

- Het meest voorkomend zijn problemen op het gebied van de thuissituatie (47%). Hierbij kan gedacht worden aan een ouder die is overleden, ouders die in een vechtscheiding zitten, misbruik, een problematische ouder-kindrelatie en niet effectieve communicatiestijlen in het gezin.

- Een ontwikkelingsstoornis (bijvoorbeeld AD(H)D, ODD, Autisme) komt bij 36 procent van de doelgroep voor.
- Ook veelvoorkomend zijn psychische klachten (angst of depressie). Dit wordt bij 35 procent van de doelgroep geconstateerd.
- Problemen met het sociale netwerk, zoals vrienden met een 'belemmerende' invloed of eenzaamheid, speelt bij circa 32 procent.
- Financiële problemen, weinig financieel zelfredzaam, armoede en schulden, zijn veelvoorkomend. 22 procent van de doelgroep heeft hier last van.

De problematiek wordt gescreend en op basis van de ernst worden studenten ingedeeld in een risicocategorie:

- 1) Groen: er zijn weinig problemen en over het algemeen is er weinig behoefte aan ondersteuning. In enkele gevallen is er toch een hulpvraag waarvoor lichte ondersteuning geboden wordt.
- 2) Oranje: er is problematiek op enkele leefgebieden met een duidelijke ondersteuningsbehoefte. Hierbij is vaak de copingstijl niet adequaat.
- 3) Rood: er is duidelijk sprake van meervoudige en ernstige problematiek.

In tabel 2 is te zien dat het merendeel van de studenten die in 2016 zijn begeleid, in risicocategorie oranje valt. De ervaring van de afgelopen jaren leert dat bij studenten uit de categorie groen gemiddeld 20 uur wordt ingezet. Voor de categorieën oranje en groen is dit 50 respectievelijk 100 uur begeleidingstijd.

Tabel 2 studenten ingedeeld naar risicocategorie

Studenten begeleid door het S-Team in 2016	Aantal	Percentage
Groen	71	21%
Oranje	140	42%
Rood	121	36%
Totaal	332	100%

De aanpak

De aanpak van het S-Team is generalistisch en integraal waarbij de problemen op alle leefgebieden worden aangepakt en verergering wordt voorkomen, binnen de muren van de school. Het S-Team ziet en hoort veel. Bijkomend gevolg van deze sensitiviteit is dat er een kans bestaat dat zorgvragen gesignaleerd worden die anders niet zichtbaar zouden worden en dat hierdoor de zorgvragen toenemen.

De begeleiding wordt in principe door een vrijwillige begeleider uitgevoerd. Deze begeleiders zijn hbo-studenten die in het kader van een stage een jaar lang meedraaien in het S-Team. Waar het moet, in ieder geval voor de studenten in de risicocategorie rood, neemt de teamcaptain of de gedragswetenschapper het over. Daarnaast heeft de gedragswetenschapper de bevoegdheden om maatwerkvoorzieningen aan te vragen.

De begeleiding is op maat en flexibel. Waar nodig is deze langdurig en intensief. Het streven is dat de zelfredzaamheid van de student toeneemt, hij of zij effectievere copingstijlen gaat hanteren en dat het probleemoplossend vermogen toeneemt. Zodra het kan, wordt de begeleiding afgebouwd.

Het S-Team hanteert een breed pallet aan technieken, zoals motiveren, inspireren, confronteren en activeren. Veel aanwezig zijn in de schoolkantine en de praktijkles, de studenten bezoeken thuis, op de stageplek en op het voetbalveld. Een paar keer per jaar worden uitjes georganiseerd (zoals vissen, bowlen, poolen, meedoen aan een hardlooppwedstrijd en kickboksen) waarvoor alle (oud-)studenten, de stagiairs en de medewerkers van het S-Team worden uitgenodigd. Deze informele activiteiten hebben naast het sociale verbinden en ontmoeten ook als doel om gedrag te observeren, te activeren en studenten succeservaringen te laten opdoen, bijvoorbeeld door ze een taak te geven in de organisatie.

De begeleiding is systeemgericht. Er wordt samengewerkt met de docenten en de schoolinterne zorg, hulpverleners en ouder(s)/verzorger(s). Waar nodig gaat de begeleider mee naar het eerste gesprek met psycholoog of psychiater. Er wordt afgestemd zodat reguliere begeleiding en therapie op elkaar aansluiten en er kan worden geoefend in de praktijk zodat het gewenste gedrag beter kan inslijten (bijvoorbeeld bij cognitieve gedragstherapie of sociale vaardigheidstraining).

Tot slot is nazorg een belangrijk aspect van de aanpak van het S-Team. Sowieso wordt tijdens schooltijd een vinger aan de pols gehouden. Bij de student maar ook bij docenten wordt navraag gedaan hoe het gaat. In enkele gevallen worden studenten ook gevolgd als ze van school af zijn.

Deskundigheidsbevordering

Nieuwe stagiaires volgen, voor ze aan de slag gaan in het S-Team, een vierdaagse starttraining. Verder volgen de stagiaires gedurende het hele jaar diverse trainingen, onder andere op het gebied van cognitieve interventies, middelengebruik, omgaan met weerstand, systeemgericht werken en provocatief coachen. Ook wordt jaarlijks deskundigheidsbevordering ingezet bij de teamcaptains en de gedragswetenschappers. Bijvoorbeeld door trainingen in motiverende gesprekstechnieken en situationeel leidinggeven.

Werkzame bestanddelen in de aanpak

Het NJI heeft de bewezen effectieve interventies die zijn gericht op jongeren met uiteenlopende problemen waaronder het risico op schooluitval, in kaart gebracht. Hieruit blijkt dat deze interventies als kenmerk hebben dat ze gericht zijn op verschillende leefdomeninen, dat ze de problemen in samenhang aanpakken en dat betrokkenen uit de omgeving van de jongere bij de hulpverlening worden betrokken (Wagemans et al 2015; de Baat et al 2014). Dit zijn ook kenmerken van de aanpak van het S-Team. Ook ander onderzoek laat zien dat aanpakken met een duidelijke focus op de individuele leerling, zoals betere begeleiding door inzet van mentoring en coaching, effectief is bij het voorkomen van schooluitval (De Witte & Cabus 2013).

3.3 DE VERWACHTE EFFECTEN VAN HET S-TEAM

De verwachte effecten voor de studenten liggen vooral op het vlak van afname van de problematiek of het voorkomen van escalaties. Ook wordt verwacht dat het S-Team bijdraagt aan de persoonlijke ontwikkeling van de studenten, zoals toenamen van zelfredzaamheid en zelfvertrouwen. De verwachting is dat hierdoor meer studenten hun opleiding afronden met een diploma en hiermee een betere positie op de arbeidsmarkt hebben. Voor de ouder(s)/verzorger(s) is de verwachting dat zij dankzij de inzet van het S-Team minder stress en zorgen zullen ervaren. Voor de medewerkers van de school, en dan met name de docenten en de interne zorgmedewerkers, is de verwachting dat het S-Team hen ontlast en dat zij hierdoor minder werkdruk ervaren. Dit zou uiteindelijk kunnen resulteren in een afname van het ziekteverzuim. Voor scholen is de verwachting dat zij hun vsv-doelstellingen halen, wat financiële voordelen heeft. Voor gemeenten en ziektekostenverzekeraars is de verwachting dat de inzet van zorg- en hulpverlening en daarmee de zorgkosten afnemen.

Ook draagt de werkwijze van het S-Team zeer waarschijnlijk bij aan betere samenwerking tussen onderwijs en zorg. Tot slot is de verwachting dat voor de stagiaires het meewerken in het S-Team hen kennis en ervaring oplevert die hen helpt in hun verdere opleiding en loopbaan.

In figuur 1 staan de verwachte effecten per belanghebbende visueel weergegeven. De rood omrande effecten zijn de effecten die we beschrijven in hoofdstuk 4 en waar we de incasseerbare waarde voor berekenen in hoofdstuk 6. De blauw omrande effecten zijn effecten met immateriële waarde. Zover deze zijn aangetoond, zullen we deze beschrijven in paragraaf 4.4.

Figuur 1 De veranderingstheorie van het S-Team

4. DE EFFECTEN VAN HET S-TEAM

In dit hoofdstuk beschrijven we de resultaten van het S-Team. We gaan allereerst in op de kwantitatieve resultaten. Daarbij leggen we de focus op de resultaten die redelijk eenvoudig te meten zijn, die direct incasseerbare waarde hebben en die naar verwachting het meest bijdragen aan de totale meerwaarde van het S-Team. In paragraaf 4.1 gaan we in op in hoeverre schooluitval is voorkomen. In paragraaf 4.2 beschrijven we de resultaten ten aanzien van stabilisatie of afname van problemen. In paragraaf 4.3 bekijken we in hoeverre inzet van wijkteams en tweedelijnszorg is voorkomen. Tot slot gaan we in paragraaf 4.4 in op de effecten die lastiger meetbaar zijn en immateriële waarde hebben.

4.1 VOORTIJDIG SCHOOLVERLATEN

Voor het in kaart brengen van het eerste verwachte effect, het voorkomen van voortijdig schoolverlaten, maken we gebruik van de eerder uitgevoerde evaluatie³ waarin de resultaten van de in totaal 332 trajecten die in 2016 plaatsvonden, zijn beschreven. Van deze 332 studenten zijn er 10 uitgevallen als vsv-er. Dit betekent dat het vsv-percentages onder de studenten die zijn begeleid door het S-Team uitkomt op 3,0 procent.

Kijken we naar de scholen waar het S-Team actief is, het Nordwin College en ROC Friese Poort, dan zien we dat in het jaar 2015-2016 van de totale populatie studenten gemiddeld 3,4 procent voortijdig de school heeft verlaten (zie tabel 3). Er zijn grote verschillen naar niveau: op niveau 1 verlaat gemiddeld 20 procent de opleiding voortijdig, op niveau 2 is dat zes procent, terwijl op niveau 3 en 4 twee procent de opleiding voortijdig verlaat. Verder zien we dat de afgelopen drie jaar het aandeel voortijdig schoolverlaters iets is afgenomen.

Tabel 3 Voortijdig schoolverlaters op het Nordwin College en ROC Friese Poort, schooljaar 2015-2016

School	Niveau	% voortijdig schoolverlaters 2013-2014	% voortijdig schoolverlaters 2014-2015	% voortijdig schoolverlaters 2015-2016
Nordwin College	1	45,2%	23,6%	27,0%
	2	7,1%	3,7%	6,8%
	3+4	3,2%	1,4%	2,2%
ROC Friese Poort	1	19,5%	19,3%	18,4%
	2	7,4%	6,7%	5,6%
	3+4	2,7%	1,8%	2,4%
Totaal		4,2%	3,2%	3,4%

Bron: www.onderwijsincijfers.nl/kengetallen: vsv-cijfers voorgezet onderwijs scholen afgelopen drie jaar

Deze percentages voortijdig schoolverlaters van het Nordwin College en ROC Friese Poort zijn geen geschikte benchmarks om de resultaten van het S-Team mee te vergelijken. Deze percentages hebben immers betrekking op de totale studentenpopulatie, terwijl de studenten die het S-Team begeleidt een groot risico lopen om voortijdig uit te vallen. Wanneer we beide percentages zouden vergelijken, zouden we het effect van het S-Team op het voorkomen van voortijdige uitval dan ook flink onderschatten. Idealiter worden de resultaten van het S-Team vergeleken met de vsv-percentages van een groep risicostudenten van een vergelijkbare school waar geen S-Team actief is. Voor zover bekend zijn hierover geen gegevens beschikbaar. Bij gebrek aan een geschikte benchmark doen we de aanname dat zonder de inzet van het S-Team 25 procent van de 332 studenten voortijdig zou zijn uitgevallen.

³ Evaluatie S(schoolTalent)-Team 2016

Deze aanname is gebaseerd op de inhoudelijke analyse van de risicogroepen én het komt bij benadering overeen met het vsv-percentages bij de niveau 1 studenten van het Nordwin College en ROC Friese Poort in het jaar 2015-2016. Op basis van deze aanname zou het S-Team bij 73 risicostudenten uitval hebben voorkomen (zie tabel 4). Met dit gegeven berekenen we in paragraaf 6.1 de verwachte baten.

Tabel 4 Verwacht effect van het S-Team op voorkomen voortijdig schoolverlaters, studenten schooljaar 2015-2016

Voortijdig schoolverlaten	Percentage	Aantal
Uitval onder studenten begeleid door het S-Team in 2016	3%	10
Nulscenario: aanname van uitval onder studenten <i>zonder</i> inzet S-Team	25%	83
Verschil dat het S-Team naar verwachting maakt: voorkomen van voortijdig schoolverlaters	22%	73

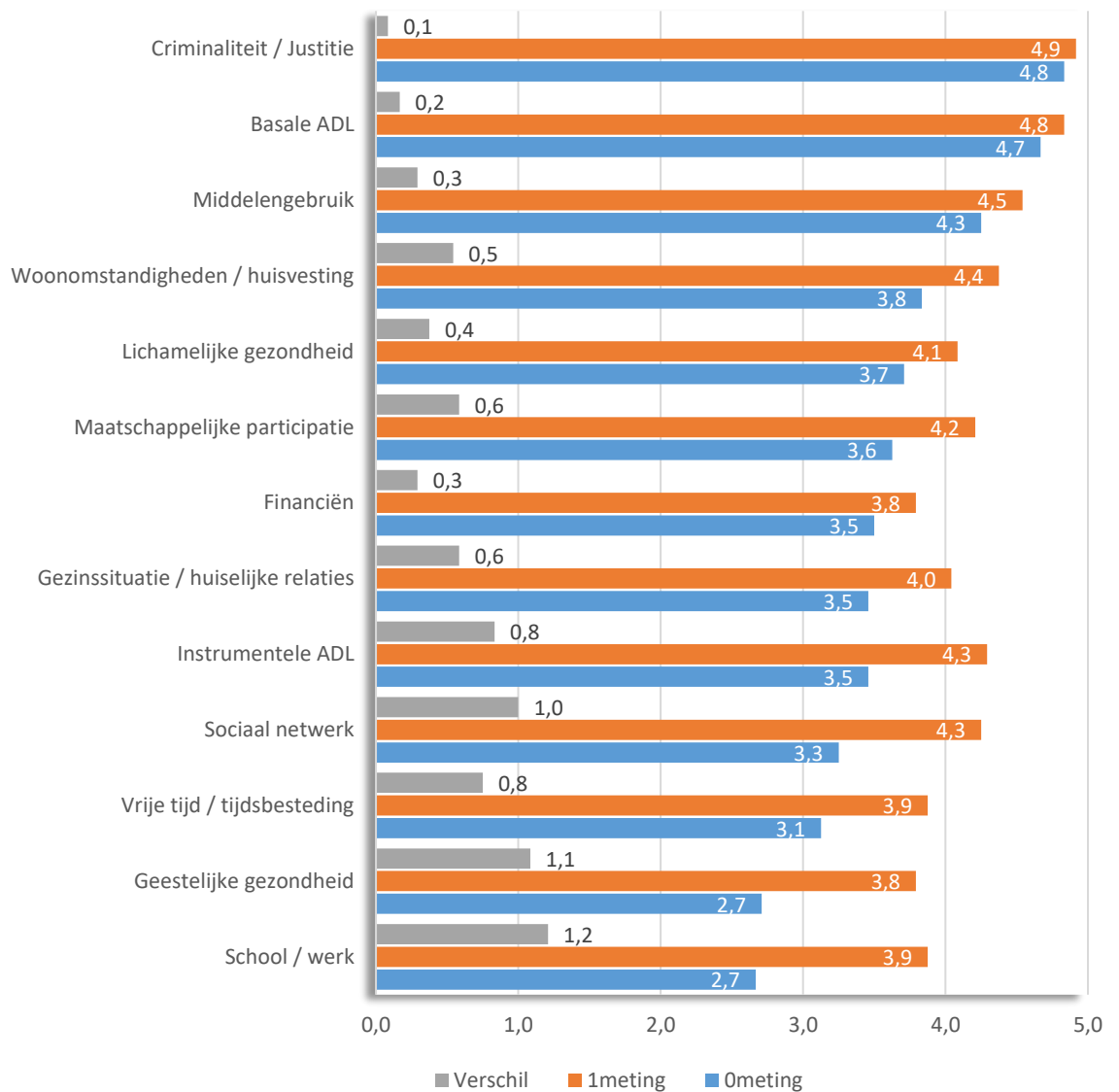
4.2 PROBLEMATIEK

Voor inzicht in het al dan niet optreden van het verwachte effect 'afname van de problematiek' is voor de steekproef van 25 studenten de zelfredzaamheidsmatrix (ZRM) ingevuld. Dit is gedaan voor twee momenten, te weten bij de start van de begeleiding en bij het einde van de begeleiding (of indien de begeleiding nog loopt: op het moment van registreren). In figuur 2 is weergegeven in hoeverre de zelfredzaamheid van de 25 studenten uit de steekproef is veranderd in de tussenliggende periode. In de figuur is duidelijk te zien dat bij de start de meeste problemen spelen op de leefgebieden werk en opleiding, geestelijke gezondheid en vrijetijdsbesteding. Op deze gebieden hadden de studenten gemiddelde scores tussen de 2,7 respectievelijk 3,1 (schaal van 1=helemaal niet zelfredzaam tot 5=helemaal zelfredzaam). Tegelijkertijd worden op deze gebieden, samen met de leefgebieden sociaal netwerk en instrumentele activiteiten in het dagelijks leven (ADL)⁴, de grootste toenames in zelfredzaamheid waargenomen.

Op de leefgebieden criminaliteit en justitie, basale ADL⁵ en middelengebruik worden bij de start van de begeleiding de minste problemen gesignaleerd. Op deze gebieden hadden de studenten bij aanvang al hoge gemiddelde scores (tussen 4,3 en 4,8) en waren ze dus al redelijk zelfredzaamheid. Op deze gebieden en op het leefgebied financiën zien we dan ook de kleinste veranderingen in de zelfredzaamheid optreden.

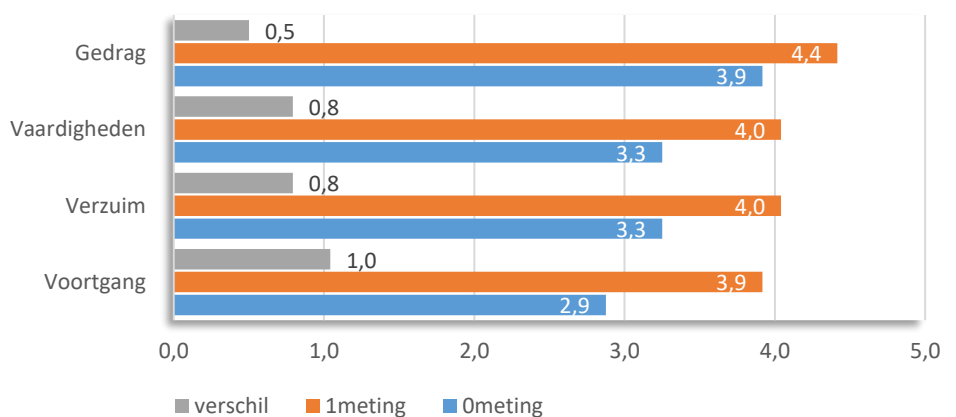
⁴ Dit zijn complexe handelingen in het dagelijks leven, zoals huishoudelijke werk, de maaltijd bereiden, boodschappen doen, het bijhouden van geldzaken en dagelijkse administratie.

⁵ Dit zijn belangrijke basale functies die nodig zijn om zelfstandig te kunnen functioneren, zoals traplopen, in en uit bed stappen, eten, zich wassen en aankleden.

Figuur 2 Veranderingen in zelfredzaamheid tussen start en einde begeleiding door het S-Team

Ook op de vier aspecten voortgang, verzuim, vaardigheden en gedrag zijn verbeteringen opgetreden bij de steekproef van 25 studenten (zie figuur 3). Dit geldt het meest voor het gebied 'voortgang' en het minst voor het 'gedrag'.

Figuur 3 Veranderingen in schoolprestaties tussen start en einde begeleiding door het S-Team

4.3 VOORKOMEN ZORG- EN HULPVERLENING

Bij de steekproef van 25 studenten hebben de begeleiders aangegeven in hoeverre zij verwachten dat de student zonder de inzet van het S-Team bij het wijkteam en/of tweedelijns zorg- en hulpverlening was terechtgekomen.

Voorkomen inzet wijkteams

Het S-Team fungeert als een soort wijkteams in de scholen. Ze hebben een generalistische aanpak en hebben de bevoegdheid studenten door te verwijzen naar specialistische zorgverleners. Behalve dat het verwachte effect is dat door inzet van het S-Team minder tweedelijnszorg wordt ingezet, verwachten we ook een substitutie-effect ten aanzien van de inzet van de wijkteams. Oftewel: de inzet van het S-Team zal naar verwachting de inzet van de wijkteams grotendeels vervangen. Daarbij is de verwachting dat door langere wachttijden en doorlooptijden bij de wijkteams de problematiek vaak eerst verergert waardoor vervolgens meer en/of langere inzet van het wijkteam nodig is. Verder is de verwachting dat de begeleiding van het wijkteam minder efficiënt en effectief zal zijn dan de begeleiding op school. Dit maakt dat de besparingen waarschijnlijk nog groter zijn dan hier gepresenteerd.

Bij ruim de helft van de 25 studenten uit de steekproef is naar verwachting inzet van het wijkteam voorkomen. Uitgesplitst naar risicogroep zien we dat dit naar verwachting bij alle studenten uit de rode risicocategorie het geval is en bij 30 procent van de studenten uit de oranje risicocategorie (zie tabel 5). De studenten met de minst ernstige problemen, die uit de groene risicocategorie, zouden ook zonder inzet van het S-Team waarschijnlijk niet bij het wijkteam zijn terechtgekomen.

Tabel 5 Aantal studenten uit de steekproef bij wie naar verwachting inzet van wijkteam is voorkomen (N=25)

Inzet wijkteam voorkomen?	Totaal		Rood		Oranje		Groen	
	#	%	#	%	#	%	#	%
Nee, was niet nodig geweest	12	48%	0	0%	7	70%	5	100%
Ja, voorkomen of verminderd	13	52%	10	100%	3	30%	0	0%

Als we de resultaten bij de steekproef vertalen naar de totale groep van 332 dan is de verwachting dat bij 163 studenten de inzet van het wijkteam is voorkomen (zie tabel 6).

Tabel 6 Aantal studenten uit totale groep van het jaar 2016 bij wie naar verwachting inzet van wijkteam is voorkomen (N=332)

Inzet wijkteam voorkomen per risicocategorie	Percentage	Aantal
Groen (n=71)	0%	0
Oranje (n=140)	30%	42
Rood (n=121)	100%	121
Totaal (N=332)		163

Voorkomen inzet tweedelijns zorg en hulpverlening

Uit de evaluatie van de 332 studenten die in 2016 zijn begeleid, blijkt dat de ondersteuning van het S-Team in het grootste deel van de situaties voldoende was. Slechts in 2 procent van de gevallen was het nodig om een doorverwijzing te verzorgen naar andere hulpverlening.

Ook bij de 25 studenten uit de steekproef is in slechts twee gevallen doorverwezen naar andere zorg of hulpverlening: bij een student uit de risicocategorie rood naar thuisondersteuning vanuit de WMO en bij een student uit de risicocategorie oranje is doorverwezen naar een psychiater.

Verder blijkt dat bij ruim twee derde van de studenten uit de steekproef (68%) naar verwachting inzet van tweedelijns zorg en hulpverlening is voorkomen (zie tabel 7). Bij de studenten in risicogroep rood is dit waarschijnlijk altijd het geval geweest. Bij de studenten uit de oranje groep is naar verwachting bij 70 procent inzet van tweedelijns zorg voorkomen. Bij de studenten uit de groene groep is dit verwachte effect niet aan de orde.

Tabel 7 Aantal studenten uit de steekproef bij wie naar verwachting inzet van tweedelijns zorg is voorkomen (N=25)

Inzet tweedelijnszorg voorkomen?	Totaal		Rood		Oranje		Groen	
	#	%	#	%	#	%	#	%
Nee, was niet nodig geweest	8	32%	0	0%	3	30%	5	100%
Ja, is voorkomen of verminderd	17	68%	10	100%	7	70%	0	0%

Bij de tweedelijnszorg die naar verwachting is voorkomen gaat het vooral om de inzet van een psycholoog (36%). Bij een vijfde van de steekproef is naar verwachting inzet van een ambulante ggz-behandeling voorkomen (zie tabel 8).

Tabel 8 Type tweedelijnszorg dat naar verwachting is voorkomen bij studenten uit de steekproef (N=25)

Type tweedelijnszorg dat naar verwachting is voorkomen	Aantal	Percentage
Psycholoog	9	36%
Ambulante ggz-behandeling	5	20%
Psychiater	3	12%
Opname ggz/verslavingszorg	2	8%
Beschermd wonen	3	12%
Thuisondersteuning	2	8%

Voorkomen inzet financiële hulpverlening

Tot slot is de verwachting dat bij twee studenten uit de steekproef bewindvoering en/of schuldhulpverlening is voorkomen (zie tabel 9).

Tabel 9 Aantal studenten uit de steekproef bij wie naar verwachting inzet van financiële hulpverlening is voorkomen (N=25)

Financiële hulpverlening naar verwachting voorkomen	Aantal	Percentage
Ja, inzet van bewindvoering en / of schuldhulpverlening is voorkomen	2	8%
Nee, inzet financiële hulpverlening was niet nodig geweest	23	92%

4.4 IMMATERIELE EFFECTEN

In een (nog niet gepubliceerd) onderzoek uit 2016 door een extern onderzoeksinstituut zijn interviews gehouden met een aantal betrokkenen, waaronder jongeren, vrijwilligers en medewerkers. Het doel van het onderzoek was om de meerwaarde van het programma vast te stellen: welke extra opbrengsten of uitkomsten zijn van waarde in de ogen van de betrokkenen? Uit deze interviews bleek dat studenten die begeleid worden door het S-Team zich gehoord en serieus genomen voelen. Ze hebben het gevoel dat ze bij iemand terecht kunnen met hun problemen. Voorheen hadden ze vaak niet het gevoel dat er iemand was om mee te praten. De begeleiding is laagdrempelig en door de persoonlijke band tussen de begeleider en de student wordt vaak meer verteld. Verder bleek uit de interviews dat het zelfvertrouwen van de studenten vaak toeneemt, dat het contact thuis vaak verbetert en dat de sociale vaardigheden vaak verbeteren.

De directeur van het Nordwin College en een zorgcoördinator van ROC Friese Poort zijn geïnterviewd over hun ervaringen met het S-Team. De directeur van het Nordwin College vertelt dat de studententevredenheid ten aanzien van de studentenzorg sterk is verbeterd sinds de inzet van het S-Team. Ook uit gesprekken met studenten blijkt een grote waardering voor de begeleiding. De zorgcoördinator van ROC Friese Poort vertelt dat de studenten meer betrokkenheid ervaren. Ze voelen zich gezien op school.

Verder blijkt uit de beoordeling door de begeleiders van de 25 jongeren uit de steekproef, dat veel jongeren een positiever zelfbeeld krijgen (56%), dat er sprake is van meer welzijn, geluk en minder problemen (20%) en dat het zelfvertrouwen toeneemt (16%). Op sociaal gebied werd bij een kwart van de studenten gerapporteerd dat de sociale vaardigheden zijn toegenomen (24%). Bij 20 procent verbeterde de relatie met ouder(s) of andere contacten. En regelmatig nam het vertrouwen van de studenten toe en durfden ze vaker om hulp te vragen (16%). Tot slot rapporteren de begeleiders veranderingen in vaardigheden. Vooral ten aanzien van de zelfredzaamheid die toeneemt en de copingstijl die adequater wordt (60%). Ook toenamen zijn het kunnen reflecteren en het inzicht in het eigen gedrag (20%) en de regie over het leven, keuzes maken en verantwoordelijkheid nemen (16%).

Begeleiders is ook gevraagd of het thuisfront door het S-Team wordt ontzorgd. Bij 80 procent van de studenten uit de steekproef werd gemeld dat dit het geval was.

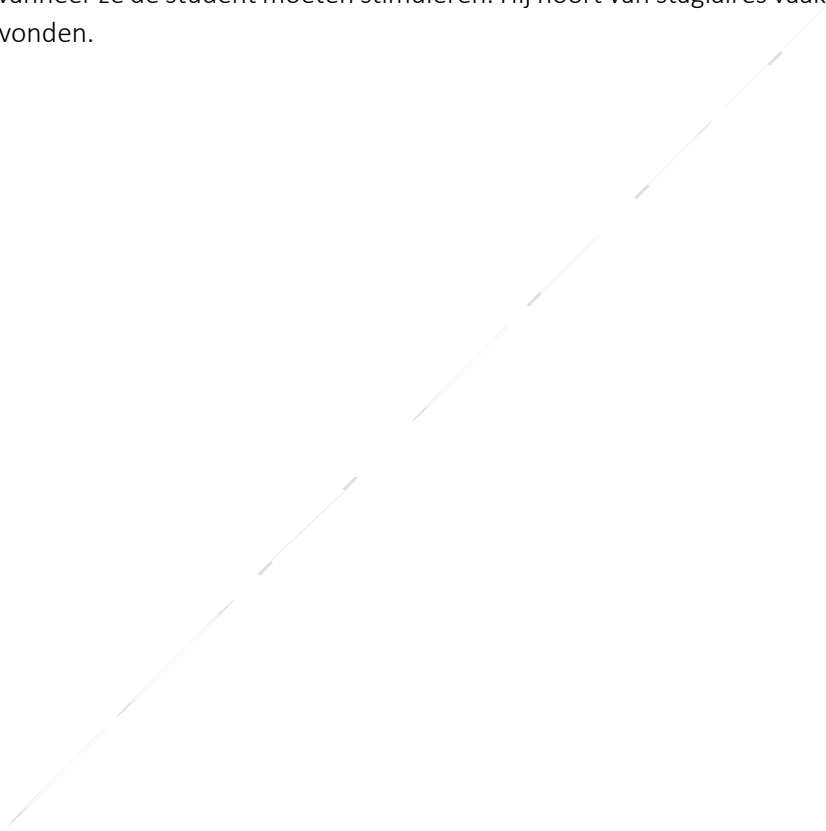
De directeur van het Nordwin College vertelt dat sinds het S-Team actief is op het Nordwin College, er meer aandacht is voor schooluitval. Studenten zijn meer in beeld. De studieloopbaancoaches hebben onvoldoende tijd om de studenten intensief te begeleiden en kunnen dit nu overlaten aan het S-Team. Verder is er meer structuur gekomen in de studentbegeleiding. De studentenbegeleiding is op een hoger niveau gekomen dankzij het S-Team. Ook bij ROC Friese Poort heeft de aanwezigheid van het S-Team ertoe geleid dat de studieloopbaanbegeleiders worden ontlast. Ze hebben normaal gesproken gemiddeld één uur per week beschikbaar voor de individuele begeleiding van leerlingen. Dit is lang niet genoeg en het is daarom heel prettig dat voor deze begeleiding kan worden doorverwezen naar het S-team. Verder waarderen de zorgcoördinator van Friese Poort en zijn collega's de betrouwbaarheid van het S-Team: ze doen wat ze beloven en koppelen altijd even terug hoe het gaat met de leerling.

De directeur van het Nordwin College vertelt verder dat de vsv-percentages sinds vijf jaar dalende zijn. Dat komt volgens hem mede dankzij de inzet van het S-Team. Het grootste deel van de uitval bij ROC Friese Poort vindt plaats in het eerste jaar en is het gevolg van verkeerde studiekeuzes. Daar heeft het S-Team geen invloed op. Bij het kleinere aandeel dat dreigt uit te vallen als gevolg van spijbelen en problemen merken ze dankzij het S-Team een afname. Het S-Team speelt daarnaast vaak een

belangrijke rol bij studenten die moeite hebben met het stagelopen. Door deze begeleiding is ook de uitval in deze fase van de studie, afgenomen.

Docenten op het Nordwin College merken dat studenten die worden begeleid door het S-Team opbloeien. Als ze hun studie weer op de rit hebben, hoeft de docent minder tijd hoeft te besteden aan de studiebegeleiding. Tijd die hij nu kan besteden aan de lessen en evaluaties. De kwaliteit van de school in z'n geheel is toegenomen, aldus de directeur. Ook bij Friese Poort merken ze positieve effecten op schoolniveau: de kwaliteit van de zorg is sterk verbeterd. Enerzijds doordat er meer deskundigheid in huis is. Anderzijds omdat het S-Team ook een begeleidende en coachende rol heeft richting de docenten. Met hun deskundigheid kunnen ze docenten bijvoorbeeld adviseren hoe om te gaan met een student met autisme.

De directeur van het Nordwin College noemt nog als bijkomend voordeel dat het S-Team veel mogelijkheden voor leren en ontwikkeling bieden aan de hbo-stagiaires. Zij worden goed voorbereid en goed begeleid in hun werk. Ze leren tijdens de stage waar hun grenzen liggen, wanneer ze moeten overnemen en wanneer ze de student moeten stimuleren. Hij hoort van stagiaires vaak dat zij hun stage heel waardevol vonden.

5. DE KOSTEN VAN HET S-TEAM

De kosten van de inzet van het S-Team bedragen in totaal bijna 275 duizend euro (zie tabel 10) per 250 studenten. Dit betekent dat een gemiddeld begeleidingstraject iets meer dan duizend euro kost. Op basis van deze gegevens kunnen we aannemen dat de kosten voor de 332 studenten die in 2016 zijn begeleid, ongeveer 364 duizend euro bedroegen.

Tabel 10 Kosten van het S-Team

Post	Fte	Prijs per fte	Kosten
Projectleiding	0,4	€ 73.500	€ 29.400
Stagebegeleiding	0,85	€ 73.500	€ 62.475
Uitvoer door teamcaptain	1,4	€ 73.500	€ 102.900
Uitvoer door stagiaires	14	€ 2.000	€ 28.000
Uitvoer door gedragswetenschapper	0,4	€ 73.500	€ 29.400
Overhead	0,2	€ 73.500	€ 14.700
Onvoorzien	0,1	€ 73.500	€ 7.350
Totaal 250 trajecten	17,35		€ 274.225
Totaal 332 trajecten			€ 364.204

De kosten van het S-Team werden tot 2015 hoofdzakelijk gedekt door het Oranje Fonds. Sinds 2016 worden de kosten gedekt door de scholen, de gemeente Leeuwarden, het Oranje Fonds en het Kansfonds.

6. DE VERWACHTE BATEN VAN HET S-TEAM

In dit hoofdstuk vertalen we de resultaten van het S-Team zoals beschreven in hoofdstuk 4, naar de verwachte maatschappelijke opbrengsten.

6.1 BATEN VOORKOMEN VOORTIJDIG SCHOOLVERLATEN

Zoals uit paragraaf 4.1 bleek, doen we de aanname dat zonder inzet van het S-Team 25 procent van de 332 studenten zou zijn uitgevallen. Dat zijn 83 studenten. In 2016 zijn 10 studenten daadwerkelijk uitgevallen. Hiermee heeft het S-Team naar verwachting bij 73 studenten uit de risicogroep voortijdig schoolverlaten voorkomen.

Uit een eerdere MKBA van voortijdig schoolverlaten (In 't Veld et al 2006) blijkt dat de besparingen op het terrein van werk en inkomen verreweg het grootste aandeel hadden in de totale baten. Voorkomen van criminaliteit had slechts een aandeel van 13 procent. De voorkomen latere zorgkosten als gevolg van een slechtere gezondheid vormden slechts één procent in de totale besparingen. Daarbij kunnen we veronderstellen dat het voorkomen van werkloosheid en daarmee afhankelijkheid van een uitkering, direct verband heeft met het effect 'voorkomen voortijdig schoolverlaten' en dat dit effect ook op redelijk korte termijn optreedt, namelijk in het jaar na het verlaten van de opleiding.

We doen de aanname dat van degenen die voortijdig uitvallen een derde aan het werk gaat en een derde kost en inwoning van de ouder(s)/verzorger(s) krijgt. Een derde gaat een uitkering aanvragen bij de gemeente. Dit betreft in dit geval 24 studenten (een derde van 73).

Op basis van cijfers van het CBS (2013) gaan we ervan uit dat de 24 studenten die een beroep doen op een uitkering, gedurende 12 maanden een Participatiewet-uitkering ontvangen. Verder gaan we ervan uit dat één jaar Participatiewet-uitkering gemiddeld € 8.898 kost (inclusief 5% vakantietoeslag). Dit gemiddeld uitkeringsbedrag is afkomstig uit een analyse van een bestand van jongeren tot 27 jaar met een Participatiewet-uitkering van een gemeente in het zuiden van het land. Uit dezelfde analyse bleek dat de re-integratie-begeleiding aan deze doelgroep gemiddeld € 2.000 per jongere kost. We gaan ervan uit dat deze prijzen ook gelden voor de gemeenten waar de studenten die worden begeleid door het S-Team wonen. De verwachte kostenbesparing per student is daarmee € 10.898 en de totale besparing op uitkeringen en re-integratie die het S-Team naar verwachting heeft gerealiseerd is € 261.552.

Behalve dat het voorkomen van schooluitval uitkerings- en re-integratiekosten bespaart, levert het naar verwachting ook inkomsten op voor de scholen. Zij maken aanspraak op een beloning uit de regeling 'resultaatafhankelijke bekostiging vsv mbo'⁶. Beide scholen presteren binnen de normen en ontvangen daarmee de volledige beloning van het Rijk. Voor het ROC Friese Poort gaat het om een bedrag van € 750.000 en voor het Nordwin College om € 175.000. We doen de aanname dat deze prestatie mede dankzij de inzet van de S-Team wordt behaald. Omdat het S-Team actief is op één locatie van ROC Friese Poort (wat in totaal meer dan 10.000 studenten telt) en er naar verwachting nog andere factoren een rol spelen bij het behalen van de vsv-normen, doen we de aanname dat vijf procent van hun inkomsten zijn toe te rekenen aan de inzet van het S-Team. Voor het kleinere Nordwin College doen we de aanname dat het behalen van de vsv-normen voor de helft is toe te rekenen aan het S-Team.

In totaal zijn de verwachte opbrengsten van het voorkomen van schooluitval € 386.552 (zie tabel 11).

⁶ zie voor toelichting op de regeling en de staffel met beloningen: <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/stcrt-2016-51116.html>

Tabel 11 Verwachte opbrengst van het S-Team van voorkomen voortijdig schoolverlaters, in 2016

Verwacht effect: voorkomen schooluitval	Maatschappelijke opbrengsten	Belanghebbende
Naar verwachting wordt bij een derde van de 73 studenten bij wie uitval wordt voorkomen, dus 24 studenten, de kosten van één jaar Participatiewet- uitkering en re-integratie (€10.898) voorkomen	€ 261.552	Gemeenten
We doen de aanname dat scholen binnen de vsv-normen blijven en daarmee de beloning van het Rijk krijgen, en dat 5% respectievelijk 50% van deze verdiensten kan worden toegerekend aan de inzet van het S-Team ⁷	€ 125.000	Scholen
Totaal		€ 386.552

6.2 BATEN VOORKOMEN INZET ZORG- EN HULPVERLENING

De verwachting is dat bij 30 procent van de studenten uit de risicocategorie oranje en bij 100 procent van de studenten uit de risicocategorie rood inzet van een wijkteam is voorkomen. Het gaat hierbij om in totaal 163 studenten. Om te corrigeren voor de attributie en eventuele overschattingen als gevolg van sociale wenselijkheid, berekenen we de baten voor de helft van dit aantal studenten. Dit zijn in totaal 82 studenten, 21 studenten uit risicocategorie oranje en 61 studenten uit risicocategorie rood. We doen verder de aanname dat de wijkteams de helft van de uren die het S-Team gemiddeld besteedt, zouden inzetten. Wijkteams hebben over het algemeen een hogere caseload en begeleiden mensen minder intensief dan de begeleiders van het S-Team⁸. In totaal is daarmee naar verwachting 3.550 aan ureninzet door wijkteams voorkomen (zie tabel 12).

Tabel 12 Verwachte besparing op ureninzet wijkteams

Risicocategorie	Aantal studenten bij wie naar verwachting inzet wijkteam is voorkomen	Aantal studenten na correctie voor eventuele overschatting (50%)	Ureninzet per student door wijkteam met aanname dat het 50% van gemiddelde inzet S-Team is	Verwachte bespaarde uren wijkteam
Groen	0	0	0	0
Oranje	42	21	25	525
Rood	121	61	50	3.025
Totaal	163	82		3.550

Zoals beschreven in paragraaf 4.3 is op basis van de steekproef de verwachting dat bij 36 procent van de studenten inzet van een psycholoog wordt voorkomen. Bij 20 procent is de verwachting dat een ambulante ggz-behandeling is voorkomen. Verder wordt onder andere inzet van psychiater en beschermd wonen voorkomen. Ook nu extrapoleren we de gevonden percentages naar de totale groep van 332 studenten. Net als bij de berekening van de verwachte besparingen op de inzet van wijkteams, corrigeren we ook hier voor de attributie en eventuele overschattingen door de helft van dit aantal studenten te nemen (zie tabel 13).

⁷ Friese Poort: 5% van 750.00 = 37.500

Nordwin College: 50% van 175.000 = 87.500

⁸ Op basis van: Spit et al (2016). Business case Wijkteams Rotterdam 2016; Vos et al (2014). Businesscases Proeftuin Soesterkwartier; Larsen et al (2014). Handleiding MKBA-tool sociale (wijk)teams.

Tabel 13 Aantallen studenten bij wie naar verwachting inzet van tweedelijnszorg wordt voorkomen

Type tweedelijnszorg	Aantal studenten bij wie naar verwachting inzet tweedelijnszorg is voorkomen	Aantal studenten na correctie voor eventuele overschatting (50%)
Psycholoog	120	60
Ambulante ggz behandeling	66	33
Psychiater	40	20
Opname ggz/verslaving	27	14
Beschermd wonen	40	20
Thuisondersteuning	27	14

Bij 8 procent van de studenten in de steekproef is naar verwachting inzet van bewindvoering en / of schuldhulpverlening voorkomen (zie paragraaf 4.3). Als we dit gegeven extrapoleren naar de totale groep dan gaat het om 27 studenten. We nemen de helft van hen mee in de berekening, ofwel 14 studenten (zie tabel 14).

Tabel 14 Aantallen studenten bij wie naar verwachting inzet van financiële hulpverlening wordt voorkomen

Financiële hulpverlening	Aantal studenten bij wie naar verwachting inzet van financiële hulpverlening wordt voorkomen	Aantal studenten na correctie voor eventuele overschatting (50%)
Bewindvoering en/of schuldhulpverlening	27	14

Voor één uur inzet van het wijkteam, rekenen we € 75. Daarmee komt de besparing op de voorkomen inzet van het wijkteam in totaal uit op 268 duizend euro. De verwachte besparingen door het voorkomen van inzet van tweedelijnszorg zijn in het totaal zo'n 1,5 miljoen euro. De verwachte besparing op financiële hulpverlening komt uit op € 35.000. De verwachte besparingen op tweedelijns zorg (ggz, beschermd wonen en thuisondersteuning) zijn € 1.524.092 (zie tabel 15).

Twee zaken dienen hierbij te worden opgemerkt:

- Bij relatief kleine aantallen wordt de inzet van beschermd wonen of een opname in de ggz of verslavingszorg naar verwachting voorkomen. Deze twee posten hebben echter het grootste aandeel in de verwachte besparingen op zorg- en hulpverlening.
- Omdat vijftien procent van de studenten jonger is dan 18 jaar, vallen zij onder de Jeugdwet en daarmee onder de verantwoordelijkheid van de gemeente. Daarom komt vijftien procent van de voorkomen inzet van ggz ten goede aan de gemeente. De resterende 85 procent komt terecht bij de zorgverzekeraars.

Tabel 15 Verwachte opbrengst van het S-Team op voorkomen inzet zorg- en hulpverlening

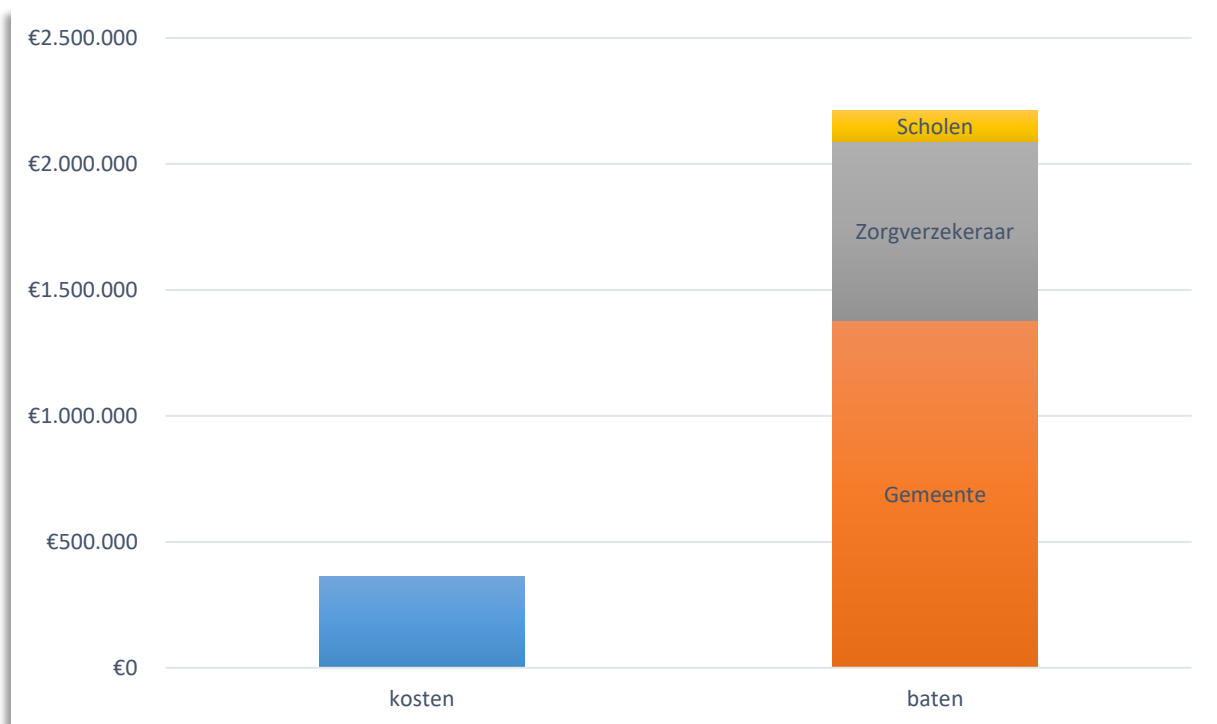
Verwacht effect: voorkomen inzet zorg en hulpverlening	Maatschappelijke opbrengsten	Belanghebbende
Bij 60 studenten voorkomt S-Team naar verwachting vijf gesprekken met een psycholoog a € 80.	€ 24.000	15% Gemeenten (18-) 85% Zorgverzekeraars (18+)
Bij 33 studenten voorkomt S-Team naar verwachting inzet van een gemiddeld ambulant ggz-traject dat 444 dagen duurt a € 2.830.	€ 93.390	15% Gemeenten (18-) 85% Zorgverzekeraars (18+)
Bij 20 studenten voorkomt S-Team naar verwachting vijf consulten bij een psychiater a € 95.	€ 9.500	15% Gemeenten (18-) 85% Zorgverzekeraars (18+)
Bij 14 studenten voorkomt S-Team naar verwachting opname in ggz/verslaving, gedurende een half jaar a € 277 per dag.	€ 707.742	15% Gemeenten (18-) 85% Zorgverzekeraars (18+)
Bij 20 studenten voorkomt S-Team naar verwachting gebruik van beschermd wonen, gedurende een half jaar a € 150 per dag.	€ 547.500	Gemeenten
Bij 14 studenten voorkomt S-Team naar verwachting inzet van thuisondersteuning, drie uur per week gedurende een jaar a € 65 per uur.	€ 141.960	Gemeenten
Het S-Team voorkomen naar verwachting de inzet van 3.550 aan ureninzet door het wijkteam a € 75 per uur.	€ 268.125	Gemeente
Bij 14 studenten voorkomt S-Team naar verwachting inzet van bewindvoering a € 2.500 per traject.	€ 35.000	Gemeenten
Totaal		€ 1.827.217

7. MAATSCHAPPELIJKE OPBRENGSTEN

In dit hoofdstuk zetten we de baten zoals we die hebben berekend in hoofdstuk 6 af tegen de kosten van het S-Team. In paragraaf 7.2 berekenen we wat de baten zouden zijn als we (nog) conservatievere aannames zouden doen.

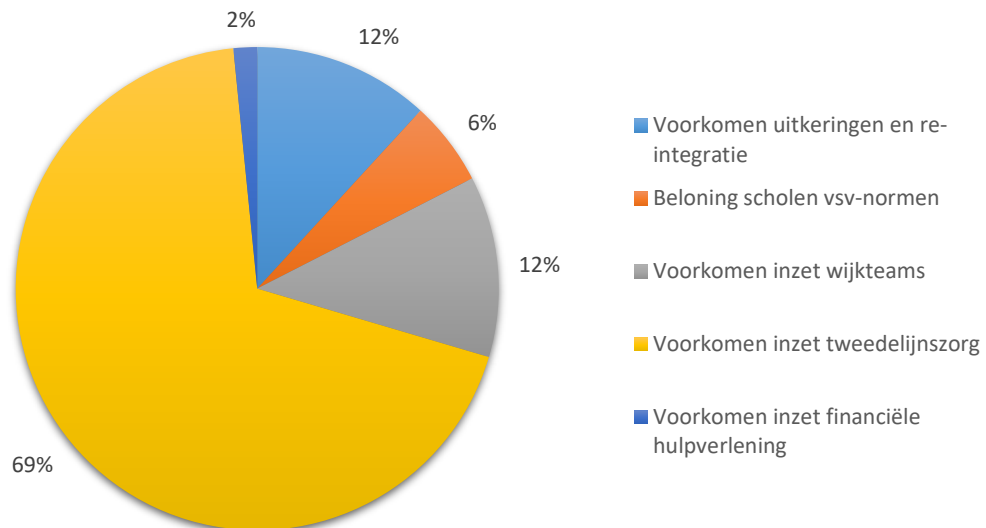
7.1 VERHOUDING KOSTEN EN BATEN S-TEAM

De totale verwachte baten van het S-Team, zoals deze zijn berekend in hoofdstuk 6, komen neer op € 2.213.769. Hiervan komt naar schatting 62 procent terecht bij de gemeenten, 32 procent bij de zorgverzekeraars en 6 procent bij de scholen. De verwachte baten overstijgen ruimschoots de kosten die in totaal € 364.204 bedragen (zie figuur 4).

Figuur 4 Verhouding verwachte baten en de kosten van het S-Team

De voorkomen inzet van tweedelijnszorg, heeft het grootste aandeel in de baten (69%). De zorgverzekeraars zijn hiervan de belangrijkste belanghebbende, aangezien 85 procent van de begeleide studenten 18 jaar of ouder is. De voorkomen inzet van financiële hulpverlening heeft het kleinste aandeel in de baten, namelijk twee procent (zie figuur 5).

Figuur 5 Herkomst verwachte baten S-Team

7.2 SCENARIO'S

We hebben ook het resultaat berekend voor twee alternatieve, nog conservatievere scenario's.

In scenario A doen we de aanname dat zonder inzet van het S-Team 10 procent van de studenten was uitgevallen (in plaats van 25 procent) en dat 2,5 procent respectievelijk 25 procent van de vsv-bonussen van ROC Friese Poort en het Nordwin College zijn toe te rekenen aan het S-Team. Verder rekenen we steeds een kwart van de effecten (in plaats van de helft) toe aan het S-Team. Op basis van deze aannames zouden de verwachte maatschappelijke opbrengsten van het S-Team bijna 1,1 miljoen zijn (zie tabel 16).

In scenario B doen we de aanname dat zonder inzet van het S-Team vijf procent van de studenten was uitgevallen (in plaats van 25 procent) en dat één procent respectievelijk tien procent van de vsv-bonussen van ROC Friese Poort en het Nordwin College zijn toe te rekenen aan het S-Team. Verder berekenen we voor slechts 10 procent van de verwachte effecten de baten (in plaats van de helft). De verwachte maatschappelijke opbrengsten in dit scenario zouden 4,2 ton zijn (zie tabel 16).

Tabel 16 Maatschappelijke opbrengsten van S-Team bij conservatievere aannames

	Scenario A		Scenario B	
Effect	Aanname	Maatschappelijke opbrengst	Aanname	Maatschappelijke opbrengst
Voorkomen instroom in uitkering dankzij lagere uitval	In nulscenario is 10% vsv	€ 87.184	In nulscenario is 5% vsv	€ 21.796
Bonus ROC Friese Poort dankzij lagere uitval	2,5% is toe te rekenen aan S-team	€ 18.750	1% is toe te rekenen aan S-team	€ 7.500
Bonus Nordwin College dankzij lagere uitval	25% is toe te rekenen aan S-team	€ 43.750	10% is toe te rekenen aan S-team	€ 17.500
Voorkomen inzet wijkteam	25% is toe te rekenen aan S-team	€ 133.125	10% is toe te rekenen aan S-team	€ 52.500
Voorkomen inzet tweedelijns zorg- en hulpverlening	25% is toe te rekenen aan S-team	€ 763.461	10% is toe te rekenen aan S-team	€ 318.089
Voorkomen inzet bewindvoering	25% is toe te rekenen aan S-team	€ 17.500	10% is toe te rekenen aan S-team	€ 7.500
Totaal		€ 1.063.770		€ 424.885

Ook in deze scenario's, waarin we rekenen met minimale effecten, zien we een positief financieel resultaat. In figuur 6 is goed te zien dat ook nu de verwachte maatschappelijke opbrengsten nog steeds ruimschoots de kosten van het S-Team overtreffen.

Figuur 6 Verhouding verwachte baten en de kosten van het S-Team bij heel conservatieve aannames.

8. CONCLUSIE

In zelfs de meest conservatieve scenario's overstijgen de baten de kosten van het S-Team. Bovendien zijn er naast de financiële opbrengsten ook positieve immateriële effecten geconstateerd. De belangrijkste daarvan is dat het welzijn van de studenten stijgt. Daarnaast geven de onderwijsinstellingen aan dat inzet van het S-Team invulling helpt geven aan de verplichtingen die Passend onderwijs stelt en dat docenten zich ondersteund voelen. Ook het thuisfront van veel studenten die met forse problemen kampen, voelt zich ontzorgd. De dienstverlening door en aanpak van het S-Team wordt door alle betrokken consistent en van uitstekende kwaliteit bevonden.

Voor duurzame inzet van het S-Team en doorontwikkeling van de aanpak is het van belang dat er duurzame financiering georganiseerd wordt, zodat niet elk jaar onzeker is of het S-Team het volgende jaar zijn diensten nog kan uitvoeren op het Nordwin College en ROC Friese Poort. Ook lijkt het de moeite waard om te verkennen of en hoe de inzet van het S-Team op andere onderwijsinstellingen gerealiseerd kan worden.

In andere regio's in Nederland (o.a. Almere en Rotterdam) zijn al voorbeelden bekend van zorginterventies in het onderwijs met een innovatieve financieringsconstructie. Hoewel hier nog geen resultaten van bekend zijn, toont het bestaan ervan aan dat het wel degelijk mogelijk is om één interventie met impact in verschillende domeinen te realiseren vanuit verschillende financieringsstromen. Hiermee komen we weer terug op de inleiding van dit rapport: in de huidige samenleving zien we ons regelmatig gesteld voor maatschappelijke problemen die niet binnen één domein vallen, maar waarvoor wel een integraal en effectief aanbod bestaat. Het zou zonde zijn om de kansen op maatschappelijke impact te laten liggen die deze interventies bieden.

De Social Impact Bond en de Health Impact Bond (zie : <https://www.societyimpact.nl/publicaties>) zijn voorbeelden van instrumenten die kunnen worden ingezet om de inzet van het S-Team te financieren. Desgewenst is Society Impact graag bereid om geïnteresseerde stakeholders te informeren over (financierings)mogelijkheden om maximale maatschappelijke impact met het S-Team te genereren.

BIJLAGE 1 – BRONNEN EN BEREKENINGEN

Post	Kosten	Eenheid	Financier	Aannames / berekening	Bron
Participatiewet uitkering	€ 8.898	Jaar	Gemeente	Duur uitkering: 12 maanden	Bestandsanalyse jongeren tot 27 jaar met uitkering, gemeente in Limburg met circa 100.000 inwoners
Re-integratie begeleiding	€ 2.000	Eenmalig	Gemeente		Bestandsanalyse jongeren tot 27 jaar met uitkering, gemeente in Limburg met circa 100.000 inwoners
Ambulant zorg-traject ggz	€ 2.830	Keer	Zorgverzekeraar		GGZNederland (2013) Factsheet specialistische jeugd-ggz
Ambulante begeleiding	€ 65	Uur	Gemeente	3 uur per week, gedurende 12 maanden	Maatschappelijke prijslijst okt 2016
Beschermd wonen	€ 27.375	Half jaar	Gemeente	€ 150 per dag, 182 dagen	Maatschappelijke prijslijst okt 2016
Wijkteam	€ 75	Uur	Gemeente	25 tot 50 uur inzet per jaar	Vos et al (2014) Businesscases Proeftuin Soesterkwartier
Psycholoog	€ 80	Uur	Zorgverzekeraar	5 gesprekken van een uur	Maatschappelijke prijslijst okt 2016
Psychiater	€ 95	Uur	Zorgverzekeraar	5 gesprekken van een uur	Maatschappelijke prijslijst okt 2016
Opname ggz / verslaving	€ 50.553	Half jaar	Zorgverzekeraar	€ 277 per dag 182 dagen	NZA Tariefbeschikking gespecialiseerde ggz 2016: Deelprestatie verblijf D Gemiddelde verzorgingsgraad
Bewindvoering	€ 2.500	Traject	Gemeente		Maatschappelijke prijslijst okt 2016

Maximumbedragen aanvullende bekostiging beschikbaar per soort beroepsopleiding per instelling: Entreeopleiding	
Deelnemers tot 22 jaar	Bedrag per instelling
10–50	€ 25.000, –
51–250	€ 50.000, –
251–500	€ 100.000, –
501–1.000	€ 200.000, –
Meer dan 1.000	€ 300.000, –

Bron: <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/stcrt-2016-51116.html>

Maximumbedragen aanvullende bekostiging beschikbaar per soort beroepsopleiding per instelling: Basisberoepsopleiding, vakopleiding, middenkaderopleiding of specialistenopleiding	
Deelnemers tot 22 jaar	Bedrag per instelling
10–50	€ 12.500,–
51–250	€ 25.000,–
251–500	€ 50.000,–
501–1.000	€ 100.000,–
1.001–2.000	€ 150.000,–
2.001–4.000	€ 300.000,–
4.001–6.000	€ 400.000,–
6.001–8.000	€ 500.000,–
8.001–10.000	€ 600.000,–
Meer dan 10.000	€ 700.000,–

Bron: <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/stcrt-2016-51116.html>

BIJLAGE 2 - OVERZICHT GERAADPLEEGDE LITERATUUR

Baat M de, Messing C & Prins D (2014). *Wat werkt bij schoolverzuim en voortijdig schoolverlaten?* Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.

CBS 2017 nieuwbericht 17/2/2017: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2017/07/meer-vaste-banen-voor-mbo-ers-met-startkwalificatie>

CPB (2006). *Voortijdig schoolverlaten in Nederland: omvang, beleid en resultaten*. Document no 107.

De Witte K & Cabus S (2013). *Dropout prevention measures in the Netherlands, an evaluation*. Educational Review 65 (2), 155-176.

GGZNederland (2013). Factsheet specialistische jeugd-ggz.

Kunst AE, Meerding WJ, Varenik N, Polder JJ & Mackenbach JP (2007). *Sociale verschillen in zorggebruik en zorgkosten in Nederland 2003. Een verkenning van verschillen naar sociaal-economische positie, samenlevingsvorm en land van herkomst*. Bilthoven: Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu.

Larsen V, Lubbe M & Boer L de (2014). *Handleiding MKBA-tool sociale (wijk)teams*. LPBL.

Maatschappelijke prijslijst. Versie 10 oktober 2016. Te downloaden via www.effectencalculator.nl.

Spit W, Hamdi A, Beek L van, Dominguez Alvarez L, Peters N, Sapulete S, Verheijen J, Verkennis N & Wanrooij N van (2016). *Business case Wijkteams Rotterdam 2016*. Rotterdam: Ecorys.

Toly R van, Groot A, Klaijnsen A & Brouwer P (2017). *Ervaren werkdruk in het mbo. Onderzoeksverslag*. Den Bosch: ECBO.

Traag T, Marie O & Velden R van der (2010). *Risicofactoren voor voortijdig schoolverlaten en jeugdcriminaliteit*. Bevolkingstrends, 2e kwartaal 2010. CBS.

Vos W, Geel S van, Roekx M & Verheijen J (2014). *Businesscases Proeftuin Soesterkwartier*. Rotterdam: Ecorys.

Wagemans R, Laffra J & Wienke D (2015). *Van 'geen zin hebben in school' tot 'schooluitval'. Handreiking voor het inzetten van een preventie- en zorgarrangement*. Utrecht: Nederlands Jeugd Instituut.